

CTM 1

Mühazirə 1

COĞRAFIYANIN TƏDRİSİ METODİKASI BİR ELM KİMİ

PLAN

1. Coğrafiya tədrisi metodikasının pedaqoji elmlər sistemində yeri.
2. Coğrafiyanın tədrisi metodikasının predmeti, vəzifələri və tədqiqat metodları.
3. Coğrafi mədəniyyətin formalaşdırılması
4. Coğrafiyanın tədrisi metodikası coğrafi və pedaqoji elmlərin sintezidir.
5. Coğrafiya tədrisi metodikasının digər elmlər ilə əlaqəsi (coğrafiya elmləri, didaktika, psixologiya, məntiq və s.).

Coğrafiyanın tədrisi metodikasının mahiyyəti coğrafiya elminin nəzərdə tutulan məzmununu şagirdlərə müxtəlif metodlar vasitəsi ilə çatdırmaq və onun mənimsəmə səviyyəsini üzə çıxarmaqdır. Coğrafiya tədrisi metodikası adından görüldüyü kimi üç sahəni əhatə edir:

1. **Coğrafiya elminin əsaslarını**- yəni insan və təbiətin qarşılıqlı əlaqəsinin təsirində olan kompleksin öyrənilməsi prosesini təmin etmək üçün nəzəri və praktik biliklər sistemləşdirilməlidir. Hazırda coğrafiya elminin əsasları coğrafiya kurikulumunda qəbul edilmiş üç məzmun xətti və bütün siniflər üçün dəyişməyən altı əsas standart və şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun olaraq dəyişən hər sinif üçün 20 olmaqla cəmi 120 alt standart ilə ifadə olunur. Məktəb coğrafiyasının yeni məzmunu fiziki və iqtisadi coğrafiyanın inteqrasiyası şəklində təqdim edilməsidir.

2. **Tədris prosesini**- coğrafi biliklərin mənimsənilməsi prosesinin strukturunu əks etdirir. Təlimin mahiyyəti və vəzifələri, təşkili formaları, qanun və qanunauyğunluqları, prinsip və metodları xüsusi metodikalar tərəfindən coğrafiyanın tədrisi metodikasına uyğun şəkildə formalaşdırılır. Tədris prosesi müasir dövrdə fəal – interaktiv təlimə əsaslanır. Tədris prosesinin təşkilatçıları olan müəllim – şagird münasibətləri, müəllimin pedaqoji-psixoloji yanaşmasını eləcə də tədris planını, coğrafi biliklərin qiymətləndirilməsi və s. proseslərin təşkilini əhatə edir.

3. **Metod**- məqsədə çatmaq üçün yol, vasitələri əhatə edir. Təlim metodları qarşıda duran didaktik məqsədə nail olmaq üçün istifadə olunan yollara deyilir. Coğrafiya tədrisinin xüsusi metodikası müxtəlif fənlərin tədrisində istifadə olunan metodikalara əsaslanır. Bu metodlar hazırda fəal- interaktiv təlim metodları adlanır, onların sayı 100-dən çoxdur və öz xarakterinə görə beyin həmləsi, tədqiqatın aparılması, təqdimat, müzakirə, oyun metodlarına ayrılır. Təlim metodu bütöv təlim prosesinin ünsürlərindən biri olub, təlimin məqsəd və məzmununa xidmət göstərir: məqsəd və məzmun dəyişdikdə metod da dəyişir.

CTM- in məqsədi .

Orta ümumtəhsil məktəblərində coğrafiya fənninin məqsədinin yeniləşməsi - tədris metodikasının istiqamət və vəzifələrinin təkmilləşməsinə səbəb olur. Hazırda, tədris prosesində yalnız təhsil (öyrədici) deyil, eləcə də inkişafetdirici və tərbiyəedici məqsədlərinin həyata keçirilməsi daha çox əhəmiyyət daşıyır. Coğrafiya tədrisinin metodikası kursunun ümumi məqsədi təhsil sistemindəki ümumi təlim məqsədlərinə uyğun gəlir:

Təhsilverici məqsədi – yəni coğrafiya fənninin məzmunu, öyrənilməsi tələb olunan bilik, bacarıq və vərdişləri nəzərdə tutur. Orta ümumtəhsil məktəblərində coğrafiya fənninin təhsil məqsədi hazırda coğrafiya kurikulumunda – məzmun xətləri, təlim nəticələri, əsas və alt standartlarda ifadə olunur.

İnkişafetdirici məqsəd – ətraf aləmin dərk edilməsi, idrak fəaliyyətini artıran tapşırıqların yerinə yetirilməsi, onların təqdim edilməsi və qiymətləndirilməsi vərdişlərini nəzərdə tutur, idrak felləri və fəaliyyət xətləri ilə ifadə olunur. İnkişafetdiriciməqsədə:

- təbiət proseslərinin və təbiət hadisələrinin baş vermə səbəblərinin öyrənilməsinə və təbiət hadisələrinin vətəniyə təsiri haqqında məlumatın əldə edilməsinə və təbiət hadisələrinin vətəniyə təsiri haqqında məlumatın əldə edilməsinə;
- coğrafi xəritələrin və xəritələrin vasitəsilə ətraf mühitin öyrənilməsinə və təbiət hadisələrinin vətəniyə təsiri haqqında məlumatın əldə edilməsinə;
- fiziki iqtisadi və sosial coğrafi məlumatların, statistik rəqəmlərdən istifadə edərək hesablama aparmaq, gələcək qidalanma və insanın təbiətdən istifadə etməsinə əidcədvəl, diaqramlar qurmaq və s.
- dünyada baş verən geosiyasi dəyişikliklərin Azərbaycan Respublikasına təsirini, ölkənin dünyaiqtisadiyyatına, inteqrasiyasına əidməlhizələr söyləmə və s. daxildir.

Tərbiyəediciməqsəd – coğrafiya fənninin tədrisində mühüm yer tutur. Fənnin tədrisində ekoloji, iqtisadi, diyarşünaslıq, peşəyönümü və s. nəzərdə tutulur.

CTM –in vəzifəsi

Şagirdlərdə coğrafi mədəniyyəti formalaşdırmaqdır

Bunun üçün:

----I coğrafi dil

----II coğrafi təsəvvür

----III coğrafi düşüncə

----IV coğrafi təfəkkür

----V Coğrafi mədəniyyət

Coğrafi dil nə deməkdir

Coğrafi adlardır - Bu adlar şagirdlərdə məkan anlayışını yaradır. Coğrafi adlar-unsüyyət dilidir. İnsanlar coğrafi adlar vasitəsi ilə bir-birini başa düşmək imkanına malikdir. Coğrafi adları coğrafi nomenklatura da adlandırırlar. Onlar xüsusi metodlarla öyrədilir.

Coğrafi təsəvvür nə deməkdir

Coğrafi hadisə və proseslər təsvir edə bilməkdir. Şagirdlər coğrafi obyekt, hadisə və prosesləri hər hansı vasitə ilə (sözlə, rəsmlə, qrafik, sxematik, yeni texnologiyalarla və s) təsəvvür edə bilər. (Onu dərk etməyə bilər)

Coğrafi düşüncə nə deməkdir

Düşünmək-öz-özünü ilə mübahisə etmək deməkdir. Hər hansı coğrafi hadisə və prosesin mahiyyətini dərk etmək üçün şagirdə öz -özünü ilə mübahisə apara bilmək bacarığının formalaşdırılmasıdır. Bunun üçün ilk növbədə problemin mövcud ola biləcəyinə dair şübhə və ya təəccübün yaradılmasıdır.

Coğrafi təfəkkür nə deməkdir

Şagirdin coğrafi hadisə və proseslərə dair - topladığı bilikləri təhlil etməsi, onların mahiyyətin ümumiləşdirməsi, mövcud qanunauyğunluqlar arasında - verməsidir. Düşüncə zamanı şagird səhv edə bilər. Lakin şagirdin təfəkkürü düzgün formalaşdıqda həqiqətə tam inanır və qərar verir.

Coğrafi mədəniyyət nə deməkdir

Coğrafi mədəniyyət ümumbəşəri mədəniyyətin tərkib hissəsi olub sadalanan proseslərin coğrafiyanın məzmununda əks olunmasıdır. Cəmiyyətin bütün üzvlərinin coğrafi mədəniyyəti qanədici səviyyədə deyil. Bu onu göstərir ki məktəb coğrafiyasının tədrisində problemlər mövcuddur. Coğrafi mədəniyyəti formalaşdırmaq üçün 4 komponentin formalaşdırılması diqqət mərkəzində olmalıdır:

1. Dünyanın coğrafi mənzərəsi
2. Coğrafi təfəkkür
3. Coğrafiyanın tədqiqat metodları
4. Coğrafi dil

Coğrafiyanın tədrisi metodikasının predmeti, məqsədi və vəzifələri

Coğrafiya müəllimlərinin metodiki bilik və bacarıqlarının formalaşdırılması, onun inkişaf etdirilməsi- coğrafiya tədrisi metodikasının əsas predmeti olub, cəmiyyətin inkişafında baş verən dəyişiklikləri əks etdirir. Demokratik tələblərin aparıcı qüvvəyə çevrildiyi müasir dövr mövcud olan təhsil sisteminin əsaslı dəyişikliklərlə daima yeniləşməsinə tələb edir. Gənc və yeniyetmələrin həyata hazırlanmasında, demokratik dəyərlərin qiymətləndirilməsində istiqamətləndirici kimi coğrafiya müəlliminin də rolu daim artır. Məhz bu baxımdan coğrafiya tədrisi metodikasının xidmətləri böyükdür.

Coğrafiyanın tədrisi metodikasının predmeti –coğrafi elmlərə əsaslanan məktəb coğrafiyasının köməyi ilə müxtəlif pedoqoji əməliyyatlar tərtib etmək və məktəblilərin təlim və tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsinə nail olmaqdır.

Coğrafiya fənni ümumtəhsil məktəblərində nəzərdə tutulan vətəndaş təfəkkürü, ünsiyyət mədəniyyəti, müstəqillik və demokratiklik dəyər və səriştələrin formalaşdırılmasında bir vasitə kimi çıxış edir.

Azərbaycan Respublikasının Təhsil sistemində islahatların aparıldığı müasir zaman kəsiyində coğrafiyanın tədrisi metodikasına olan münasibət xeyli dəyişmişdir.

Uzun illər ərzində Azərbaycan təhsil sistemində digər sovet respublikalarında olduğu kimi yaddasaxlamaya əsaslanan təlim prosesi hökmranlıq etmişdir. Bu sistem hafizə məktəbi hesab edilirdi.

«Hafizə məktəbi» -də fənnin məzmununa daxil olan biliklərin, fakt və məlumatların şagirdlərə mexaniki halda çatdırılmasına üstünlük verir və həmin

elm sahəsində yaranan informasiyaları fənnin məzmununa daxil etməklə yenilik etdiklərini hesab edirlər.

«Təfəkkür məktəbi» -də isə təlim prosesi idrak fəaliyyətinin tənzimləşməsi, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə «insan» faktoruna önəmli yer verilməsi, özünənəzarət və özünü qiymətləndirmə prosesinin aktivləşdirməsinə xidmət edir.

CTM- müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyəti əsasında əldə olunan coğrafi bilik və bacarıqların mənimsənilməsi prosesini öyrənir.

Kursun qarşısında duran vəzifələr

1. Müəllimin təlim prosesində «öyrədən» rolunu istiqamətləndirmək;
2. Şagirdin tədris prosesində «öyrənən» rolunda çıxış etməsi imkanlarını təhlil etmək;
3. Məktəb coğrafiyasının təhsilverici, inkişafetdirici və tərbiyəedici vəzifələrini müəyyən etmək
4. Coğrafiya fənninin tədrisində müasir interaktiv metodların tətbiq edilməsi imkanlarını təhlil etmək;
5. Kartografik bilik və bacarıqların sistemli şəkildə tətbiq edilməsinin yollarını başa salmaq;
6. Şagirdlərin müstəqil yaradıcılığını, sərbəst fəaliyyətinin təşkil edilməsi üçün onları istiqamətləndirmək;
7. Təlim-tərbiyə prosesinin praktikliyini artırmaq məqsədi ilə müxtəlif vəsaitlərdən istifadə etmək bacarığını formalaşdırmaq;
8. Coğrafi biliklərin obyektiv qiymətləndirilməsi məqsədi ilə müxtəlif sorğu metodlarını tətbiq etmək

Göründüyü kimi, coğrafiyanın tədrisi metodikasının rolu bilavasitə coğrafiya müəlliminin rolunu artırmağa yönəlir, onun yaradıcılıq imkanlarının tətbiq edilməsinə şərait yaradır.

Metodikanı ümumi və xüsusi olmaqla iki sahəyə ayırmaq olar. Ümumi metodika coğrafiya kurslarının bütün suallarını tədqiq edir. Xüsusi metodika isə məktəb coğrafiyasının ayrı-ayrı kurslarının tərkibinə daxil olan bölmə və mövzuların tədrisinə aid verilən tövsiyələri əhatə edir.

MƏKTƏBDƏ COĞRAFIYA TƏDRISİNİN ÜMUMİ MƏSƏLƏLƏRİ

Coğrafiya fənninin tədrisi metodikasının bir elm kimi inkişafı, hazırda təhsil sistemində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan coğrafiya fənni üzrə milli kurikulum layihəsinin mahiyyəti, coğrafiya tədrisinin pedaqoji psixoloji əsasları, coğrafiya fənninin əsas prinsiplərini və s. təhlil edilir.

COĞRAFIYA TƏDRISİNİN XÜSUSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Məktəb coğrafiya fənninin müasir quruluşu və məzmunu, fənnin tədris edilməsində tətbiq olunan metodlar və onların təsnifatı, coğrafi bilik və bacarıqları formalaşdıran metodlar, şagirdlərin coğrafi biliklərinin qiymətləndirilməsi yolları, coğrafiya tədrisinin təşkilat formalarının müxtəlifliyi, coğrafiyanın tədrisi prosesində istifadə olunan vəsaitlər barədə məlumat verilir.

Coğrafi elmlərə əsaslanan məktəb coğrafiyasının köməyi ilə müxtəlif pedoqoji əməliyyatlar tərtib edir, məktəblilərin təlim və tərbiyəsini inkişaf etdirir

«Coğrafiyanın tədrisi metodikası» kursunun əsas məqsədləri müasir dövrün tələblərinə uyğunlaşaraq

- nəyi öyrənmək (kursun məzmunu- standartlarla ifadə olunur)
- niyə öyrənmək (kursun məqsədi- standartların izahında ifadə olunur)
- necə öyrətmək (tədris metodları- ənənəvi metodlar hazırda fəal interaktiv metodlarla əvəz olunmuşdur)
- nəyin köməyi ilə öyrətmək (tədris vəsaitləri – bütün növ əyani vəsaitləri nəzərdə tutur).

Coğrafiya tədrisi metodikası müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyəti əsasında əldə olunan coğrafi bilik və bacarıqların mənimsənilməsi prosesini öyrənir. Kursun göstərilən xarakteri, ona pedoqoji və coğrafi elmlərə əsaslanmağı tələb edir. Ümumtəhsil məktəblərdə coğrafi qanunauyğunluqların öyrədilməsi prosesində şagirdlərin yaş psixologiyasını nəzərə almaq tələb olunur ki, bu da coğrafiya tədrisi metodikasına didaktikanın tərkib hissəsi kimi çıxış etmək imkanı verir

Müasir coğrafiya mürəkkəb quruluşa malik olub: «Təbiət – cəmiyyət – insan» - qarşılıqlı sistemini əhatə edir. Təbiətə təsir insan faktorunun yaratdığı ekoloji dəyişikliklərin bəşəriyyətin gələcək inkişafına təsiri baxımından təhlil edir.

Coğrafiyanın tədrisi prosesində müxtəlif aparıcı ideyalar nəzərə alınmalıdır:

- fiziki-iqtisadi-coğrafi biliklərin inteqrasiyası-hər hansı ərazinin (ölkənin) kompleks öyrənilməsi – konstruktiv coğrafiyanın tətbiqi imkanlarının araşdırılması;

- şagirdlərdə kartoqrafik bilikləri diqqət mərkəzində saxlamaq və kartoqrafik təsvir vasitələrinin köməyi ilə coğrafi biliklərin formalaşdırılması;

- şagirdlərin məntiqi düşüncəsində üçpilləli məkan anlayışını – yerli, regional və qlobal miqyasda öyrənilməsinin təmin edilməsi;

- nəzəri biliklərin praktik olaraq tətbiq edilməsi coğrafiya fənninin bütün mövzularında aparıcı rola malik olmasının əsaslandırılması;

- tədqiqat və axtarış, müşahidə yolu ilə coğrafi biliklərin əldə edilməsi prosesinin genişləndirilməsi və (ekskursiya və təcrübələr yolu ilə biliklərin mənimsənilməsi) bütün sinifləri əhatə olunması;

- geokoloji aspekt – fənnin məzmununda inkişafetdirici amil kimi mərkəz rolunda olması;

- coğrafi biliklərin obyektiv və əhatəli qiymətləndirilməsi üçün imkanlar – özünü qiymətləndirmə prinsipinə əsaslanmalı və şagirdlərin yaş və dərk etmə imkanları səviyyəsinin nəzərə alınması və s..

Coğrafiya tədrisinin tətbiqi xarakteri, müxtəlif metodların, yeni vasitələrin, təşkilat formalarının pedoqoji texnologiyaların bilavasitə təlim prosesinə tətbiq edilməsi ilə müəyyən olunur. Tədris metodlarının daima təkmilləşdirilməsi, yeni metodların işlənilməsi, və s.problemlər də coğrafiya tədrisinin tətbiq xüsusiyyətində əks olunur.

Dünya ölkələrində təhsilin inteqrasiyası, cəmiyyətin inkişafı, məktəb coğrafiyasının məzmunu, fiziki və iqtisadi-sosial coğrafi biliklərin yaxınlaşması nəzəri və faktiki biliklərin bir-birini tamamlaması tədris proqramında yeni – ölkəşünaslıq istiqamətində yanaşmanı tələb edir.

Coğrafiyanın tədrisi metodikasının digər məqsədləri də aparıcıdır:

- Coğrafi bilikləri yaradıcı olaraq (kartoqrafik təsvirlər üzərində, məhəldə və s)tətbiq etmək;
- Şagirdlərə müstəqil olaraq coğrafi bilikləri əldə etmək yollarına yiyələnməyi öyrətmək;
- Coğrafi biliklərin əldə edilməsində əməkdaşlıq və birgə fəaliyyəti təşkil etmək;
- Coğrafi məlumatların əldə edilməsinin müxtəlif mənbələrdən istifadə edilməsinin üsullarını başa salmaqdır.

Coğrafiyanın tədrisi metodikası kursu iki hissədən ibarətdir.

1. CTM 1 ümumi məsələləri öyrənir və 60 saat müddətində- 30 saat mühazirə və 30 saat məşğələ

2.CTM 2 xüsusi məsələləri öyrənir və 60 saat müddətində- 30 saat mühazirə və 30 saat məşğələ

CTM- coğrafiya və pedoqoji elmlərin sintezidir.

CTM-nin digər elmlər ilə əlaqəsi

PSIXOLOGİYA- elmi metodikanı hafizənin özünəməxsusluğunu, idrak səviyyəsinin müxtəlifliyi, nəzəri və faktik materialı yadda saxlamaq xüsusiyyəti və s. aid məlumatlar ilə təmin edir. Psixoloji biliklər, «müəllim-şagird» ünsiyyətinin qarşılıqlı əlaqəsini, «şagird-şagird» əməkdaşlığını müəyyən etmək üçün şərait yaradır.

MƏNTİQ - Şagirdlərin coğrafi bilikləri analiz, sintez, təxəyyül, müqayisə, ümumiləşdirmə, qruplaşdırma, səbəb-nəticə əlaqələrinin, məntiqi ardıcılığı müəyyən etmə və s.xüsusiyyətlərinin inkişafı məhz məntiq elmləri ilə əlaqədardır.

PEDAQOQİKA -qarşısında duran ən mühüm suallardan biri artıq «şagirdlər niyə oxumur?» deyil, «şagirdlər niyə düşünmür?»dür. Bununla da onlar irəli sürdüyü fikirləri (coğrafi bilikləri) müqayisə edir, təhlilini aparır və düzgün fikirləşdiyini əsaslandırır bilir.

CTM – fənnin məzmununu aşağıdakı didaktik məqsədlər əsasında uyğun təlim metodları ilə tədris etməyi nəzərdə tutur.

1. Təsəvvürlərin formalaşdırılması (qavrama) -. Təsəvvürlərin formalaşdırılması (qavrama) metodlarının köməyi ilə
2. Nəzəri biliyin (anlayış və qanunların) mənimsədilməsi (anlama)- Nəzəri biliyin (anlayış və qanunların) mənimsədilməsi (anlama) metodların köməyi ilə
3. Bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması (tətbiqetmə)- Bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması (tətbiqetmə) metodların köməyi ilə
4. Bilik, bacarıq və vərdişlərin yoxlanması (nəzarət)- Təlimdə nəzarət metodların köməyi ilə

Ədəbiyyat

1. Coğrafiyanın tədrisi metodikası. Dərslik. N. Seyfullayeva. Bakı 2012
2. Coğrafiyanın tədrisi metodikası. Dərslik. O. Alxasov. Bakı 2015
3. Orta məktəblərdə coğrafiya təliminin metodikası (B. Bibikin redaktəsi ilə) «Maarif» 1978.
4. « Yeni pedaqoji təfəkkür» . Ə. Əlizadə Bakı 2001
5. Müəllim hazırlığının və orta təhsilin perspektivləri . M. Əhmədova, M. Əliyev və b. Bakı 2005